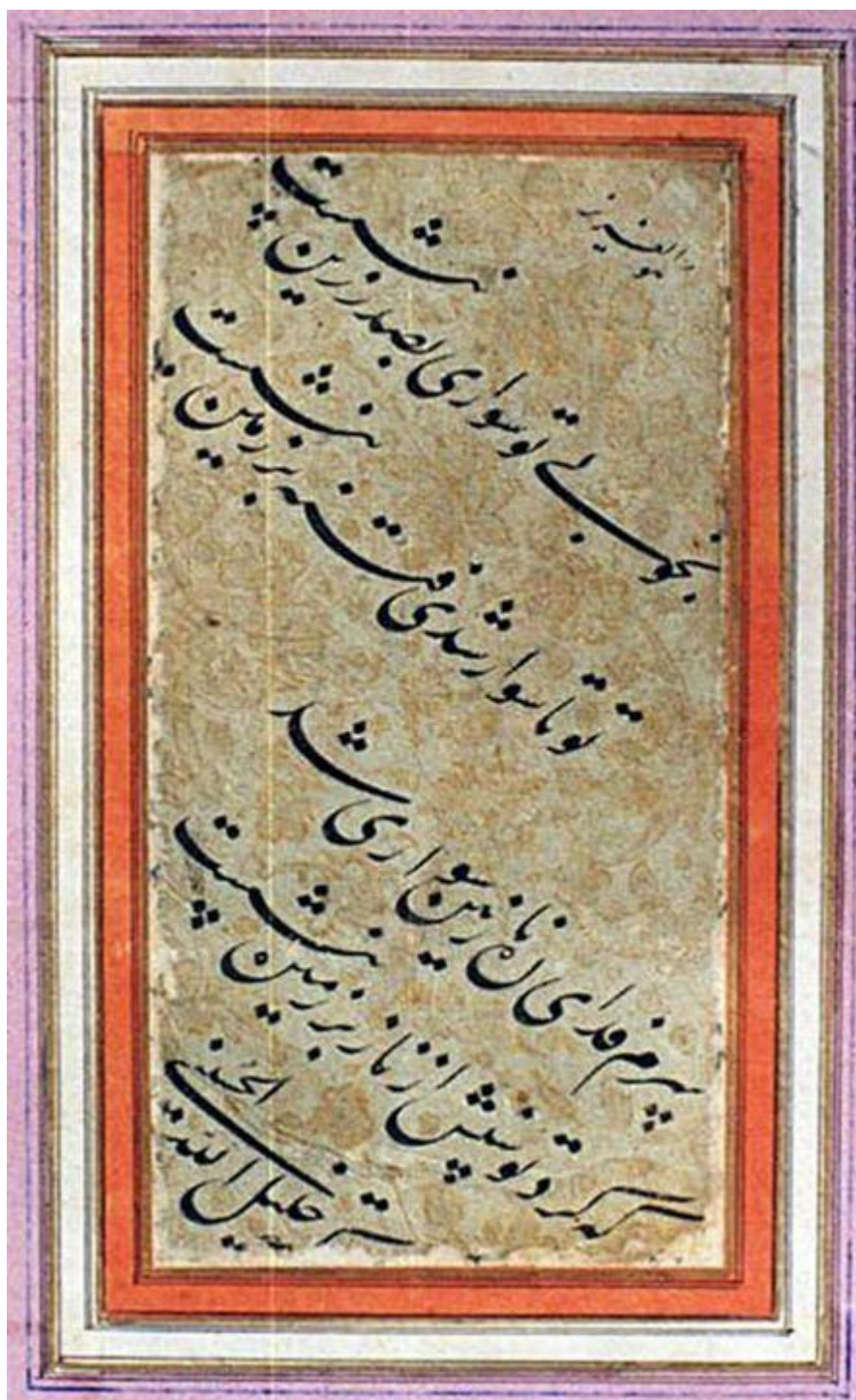
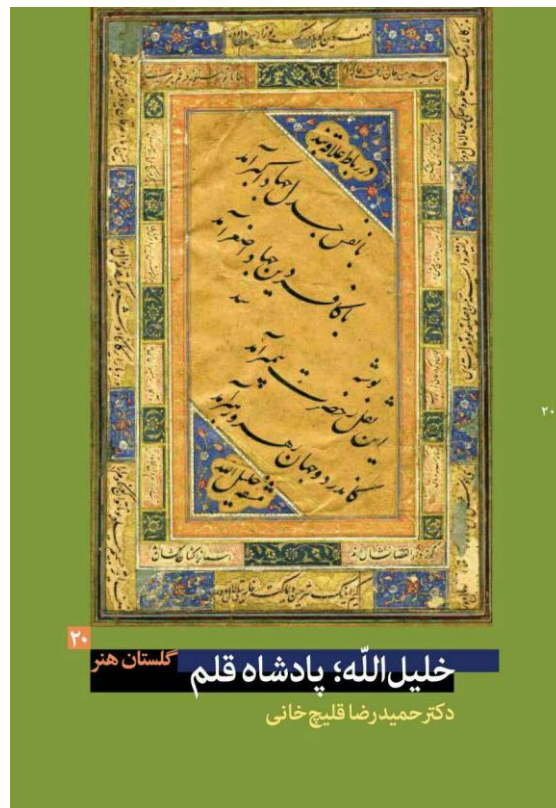

میر خلیل الله شاه یا خلیل الله شاه هراتی ملقب به «پادشاه قلم» و «قلندر» از خوشنویسان و نستعلیق‌نویسان ایرانی اواخر سده دهم و اوایل سده یازدهم هجری بود که مدتی در هند و دربار ابراهیم عادل شاه ثانی-۱۰۳۵هـ.ق به خوشنویسی مشغول بود میر خلیل الله شاگرد سیداحمد مشهدی بود و تذکره‌نویسان قدیمی‌تر او را شاگرد محمودبن اسحاق شهابی و از مردم هرات ذکر کرده و به او لقب «قلندر» نیز داده‌اند. وی برادرزاده محمدحسین باخرزی بود و در خوشنویسی از عموی خود برتری داشت. او در مشهد سکونت داشت و در سفری که شاه‌تھماسب صفوی به مشهد آمد، از میر خلیل الله سرمشق گرفت و در بازگشت شاه به عراق، میر خلیل الله نیز همراه او به قزوین رفت. بعدها سفری به کاشان کرد و از آنجا به هندوستان رفت و در دکن اعتبار زیادی یافت و تمکن او به حدی رسید که یکبار هدیه‌ای به ارزش دویست تومان برای شاه تھماسب از نفایس هندوستان فرستاد. او ملقب به «پادشاه قلم» و ممدوح شعرا شد. موقعیت اجتماعی او چنان رشد کرد که یکبار عادل شاه او را به‌عنوان سفیر به دربار شاه عباس فرستاد. وی چندین قطعه به قلم دودانگ خوش باقی مانده که برخی از آنها دارای این رقم‌ها هستند: "مشقه‌العبد خلیل الله"، "فقیرالمذنب خلیل الله"، "خلیل الله" و "کتابه خلیل الله الحسینی"؛ صفحه اول از "گلستان" سعدی، به قلم کتابت جلی عالی، با رقم: "کتابه الفقیر خلیل الله غفر ذنوبه". در نخستین کتاب مستقل دربارهٔ میرخلیل الله نوشته دکتر حمید رضا قلیچ خانی درباره او آمده است «خلیل الله حسینی در اواسط سدهٔ دهم دیده به جهان گشود و با شور و آفری که به سبک میرعلی هروی داشت، از بهترین پیروان وی شد. شاه عباس در زمان ولیعهدی اش در خراسان از خلیل الله سرمشق گرفته بود و هنگام بازگشت وی به ایران، در استقبال از این هنرمند رباعی سروده و وی را «خورشید عراق» و «خلیل بت شکن» خوانده بود. عجیب است که چرا پادشاه به او اجازه سفر داد و در عوض علی‌رضای عباسی را به کتابداری و مناسب مناصب رساند و از هنر خلیل الله در اصفهان هنر بهره‌مند نشد». در موزه خط و کتابت میرعماد یک قطعه از این هنرمند با شماره برجسب اموال ۳۶۲۵ و ردیف ۴۰۵ نگهداری میشود برای کارشناسی این قطعه باید به نظریه علمی و کارشناسی استاد فلسفی در این باره رجوع کرد «.....یک قطعه چلیپا از او در موزه میرعماد موجود است با این مضمون: "بخوبی توسواری بصدر زین نشست-توتاسوارشدی فتنه بر زمین نشست---سرم فدای ره نازنین سواری شد- که گرد توشش از ناز بر زمین نشست" اندازه اصل نوشته ۱۵در۷/۷ سانتیمتر و با احاشیه ۲۸ در ۱۸ سانتی متر است. اندازه قلم حدود یک ونیم میلیمتر (قلم جادو) است و بر روی کاغذ نخودی با زمینه تشعیرطلا که در زمان صفویه مرسوم بوده نوشته شده است. قطعه اصلی چندان سالم نیست و دورتادور آن اثر فرسودگی دیده می شود و به نظر می رسد قرن‌ها بعد قطعه سازی آن صورت گرفته است. این چلیپا از آثار خوب میرخلیل است و سطرهای آن از انسجام خاصی برخوردار است و می توان گفت علیرغم آنکه با کلمه نامناسبی مثل نشست تمام می شود ، به نحو قابل قبولی جمع شده است. از میرخلیل آثار کمی در ایران دیده شده ولی همه آنها از عیار بالایی برخوردار بوده اند و این اثر رانیز می توان جزو آنها محسوب نمود. حروف و کلمات آن از پختگی و تکامل خط نستعلیق حکایت می کند ، به نحوی که برخی حروف و کلمات در اکثر شیوه ها تا به امروز چندان تغییری نکرده اند، مانند: "بی" ، "سو" ، "ا" ، "ر" ، "ی" ، "ین" ، "تا" ، "سر" ، "شد" ، "د" ، "بر" و "الله". حرف "ی" نیز در این قطعه بگونه غیر معمولی کوچک و با شمره بسیار بلند نوشته شده تا جایی که تا نزدیک شروع "ی" بالا آمده و گویی میرزا غلامرضا پس از سیصد سال آن را الگوی خود قرار داده است . همچنین تفاوت اندازه "ی" و سایر دوایر در این چلیپا زیاد است و از این نظر با سایر قطعات میر خلیل متفاوت است. چرا که در آن خطوط اندازه دوایر به یکدیگر نزدیک است. تفاوت آشکار دیگری که در این چلیپا با دیگر آثار موجود او دیده می شود قلم گذاری حروف و کلمات است . یکی از مشخصه های بارز شیوه میرخلیل در خطوط چاپ شده وی در ایران ایستاده تر بودن حروف نسبت به خط دیگر استادان است. نگارنده در مقاله ای با عنوان "مرقع آقا فتحعلی یا میر خلیل قلندر؟" در شماره سیزدهم فصلنامه بهارستان به تفصیل به این موضوع پرداخته ام. اما در این قطعه تقریباً اثری از آن نوع نگارش دیده نمی شود و حروف و کلمات همان مایل بودن معمول را دارا می باشند. از نکته های دیگر می توان به شکل و اندازه نقطه ها اشاره نمود که بصورت متفاوتی اجرا شده اند. معمولاً نقطه های میرخلیل شش‌دانگ و پر مرکب اجرا شده ولی در اینجا نقطه های کوچک و کم مرکب هم دیده می شود . یعنی نقطه ها از بیشتر از شش‌دانگ تا کمتر از چهار دانگ اجرا شده اند. ضمن اینکه زاویه حرکت قلم در بسیاری نقطه ها از ریز و درشت متفاوت است «(متن مطالعاتی استاد فلسفی / محفوظ در موزه میرعماد

۹۷/۳/۹/ این قطعه در طبقه دوم موزه میرعماد در معرض نمایش میباید از نمونه قطعات خطی این استاد خوشنویسی می توان به آثار این معرفی نامه رجوع کرد.

قطعه اصلی در موزه میرعماد

قطعات میر قلندر در موزه ها و مجموعه های دیگر